

Agnieszka ZIĘBIK
Wydział Architektury, Politechnika Śląska

PRZESTRZEŃ PLACÓW GLIWICKICH – WYBRANE ZAGADNIENIA

Streszczenie. Artykuł jest skrótowną analizą wybranych placów w Gliwicach w kontekście ich budowy, kompozycji, funkcji, a także próbą oceny ich wartości, użyteczności.

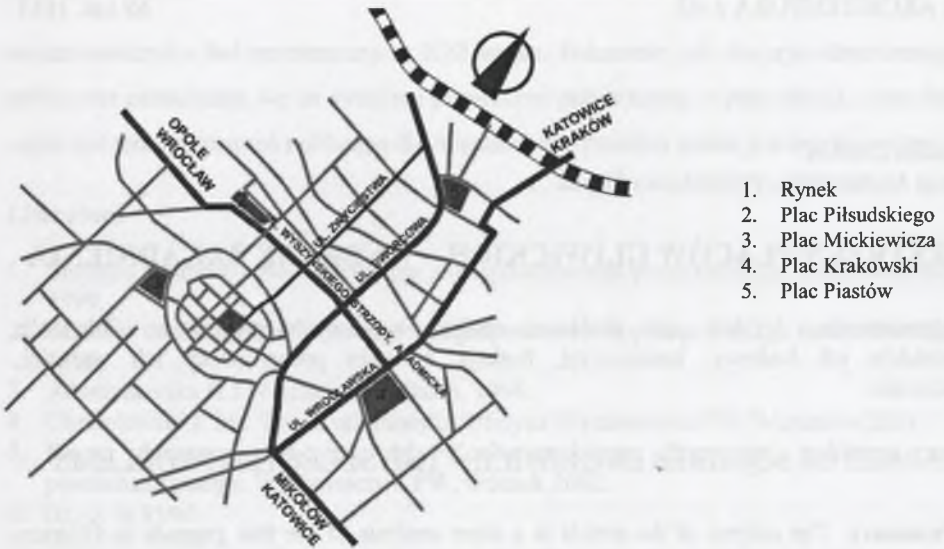
THE SPACE OF SQUARES IN GLIWICE – THE SELECTED PROBLEMS

Summary. The subject of the article is a short analysis of the few grounds in Gliwice, their construction, composition, function. The author tries to value these grounds and inquire wheather they fulfil their purpose.

Plac miejski w strukturze urbanistycznej miasta jako wydzielona przestrzeń publiczna jest fenomenem, miejscem niezwykłym, wyjątkowym, realizowanym już od zarania dziejów wszędzie tam, gdzie pojawiały się i zamieszkiwały społeczności. Nie zmieniając w zasadniczy sposób swojej roli, do dzisiaj obok zabudowy, ulic, zieleni jest podstawowym elementem miasta, zarówno w wydaniu historycznym jak i współczesnym, krystalizującym kompozycję urbanistyczną.

Niezwykła rola placów zasługuje na szczególną uwagę w poznawaniu miast i stała się też przedmiotem opracowania poniższego szkicu, którego zakres zawężony został do kilku reprezentatywnych gliwickich placów. Celem będzie skrótowna analiza poszukująca odpowiedzi na pytania, czy Gliwice jako miasto posiadają atrakcyjne przestrzenie – place, jak są one zbudowane, zakomponowane, jak funkcjonują, jaką mają wartość, użyteczność. Czy racjonalne byłoby ich przekształcanie, zgodne z obecnym przeznaczeniem lub zmieniające je tak, aby ich ocena mogła być jeszcze wyższa?

Strukturę komunikacyjną śródmieścia Gliwic tworzą: oś północ-południe - ulica Zwycięstwa, łącząca dworzec kolejowy z Rynkiem, prostopadła do niej oś biegnąca od kampusu akademickiego do rejonu głównych obiektów administracji miejskiej, zakończona placem Piłsudskiego, oś równoległa do ulicy Zwycięstwa, będąca drogą przelotową (ul. Dworcowa) oraz przelotowa droga od ulicy Pszczyńskiej, biegnąca w kierunku północnym poprzez ulicę Wrocławską, w kierunku linii kolejowej (rys.1).

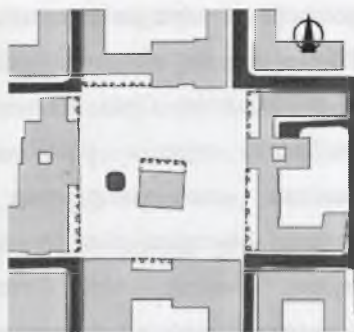
Rys. 1. Struktura komunikacyjna śródmieścia Gliwic
 Fig. 1. The communication structure of the centre of Gliwice

Na tej strukturze komunikacyjnej nanizanych jest kilka przestrzeni publicznych o charakterze placów i skwerów. Wyróżniające w przestrzeni publicznej są: Rynek, plac Piłsudskiego, plac Mickiewicza, plac Krakowski, plac Piastów. Rynek znajduje się w centralnej części historycznego miasta, plac Piłsudskiego zamyka oś biegnącą od kampusu akademickiego, plac Mickiewicza mieści się przy dawnej linii murów obronnych, plac Krakowski przy przelotowej drodze, biegnącej w kierunku północnym, w bezpośrednim sąsiedztwie dzielnicy akademickiej, a plac Piastów znajdujący się w okolicach dworca kolejowego, przy głównym węźle komunikacyjnym zamyka oś północ – południe.

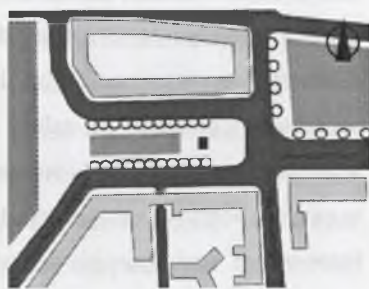
Bliższe poznanie wymienionych placów ułatwi analiza w kontekście znanych definicji. „Wnętrze urbanistyczne stanowi przestrzeń ograniczoną czytelnie ścianami, widocznymi bez przeszkód z określonego punktu widokowego. Pomiędzy ścianami lub w ścianach mogą występować różnego rodzaju przerwy – otwarcia widokowe, przez które można dojrzeć dalekie nawet widoki, jednakże otwarcia te nie przekreślają wyczuwalnego zamknięcia przestrzeni. Krajobraz miejski składa się z szeregu wnętrz. Są one mniej lub bardziej czytelne, mają różne wielkości, wywołują też różnorodne napięcia i wrażenia. Jedne z nich stanowią formy zwarte, proste, skończone, wyraźnie wyodrębnione, inne szerokimi otwarciami łącząc je z dalszymi tworzą zespoły wnętrz złożonych lub sprzężonych”[2]. Rynek gliwicki (rys. 2, fot. 2), plac Piłsudskiego (rys.3, fot. 3), plac Mickiewicza (rys.4, fot.4) oraz plac Krakowski (rys.5, fot.1) założone są na rzutach geometrycznych, odpowiednio: kwadratu, prostokąta, trapezu i prostokąta, przez co łatwiej odbierane są jako przestrzenie wydzielone.

W przypadku placu Piastów (rys.6, fot.5), gdzie trudno mówić o jakimś planie, percepcja tej przestrzeni jako placu wydaje się być bardzo utrudniona.

Podstawowymi elementami kompozycji urbanistycznej, od ukształtowania których zależy powstawanie różnorodnych obrazów, dostarczających bardzo wielu doznań, są podłoga, ściana, strop [2]. Analizowane place wydzielone obudowane są w większości przypadków pasami kamienic. Najbardziej szczelną obudowę posiada Rynek. Jego ściany z czterech stron tworzą pierzeje zabytkowych, reprezentujących podobny styl kamienic, o podobnej wysokości, niedawno odnowione. Ich elewacje cechuje stonowana dekoracyjność, a jako całość mają zwarty i spójny wyraz. Plac Piłsudskiego od strony północnej i południowej otoczony jest ulicami, przy których stoją kamienice o elewacjach bez wyraźnych elementów dekoracyjnych, dające poczucie zwartości. Od strony zachodniej plac nie posiada zamknięcia, gdyż rozpoczyna się tam teren ogródków działkowych. Plac Mickiewicza z trzech stron otaczają ulice z kamienicami, od strony północnej granicę stanowi ulica Wieczorka, przy której znajduje się budynek Szkoły Muzycznej oraz przystanek tramwajowy, a przy nim nieatrakcyjne i szpecące to miejsce kioski. Elewacje kamienic od strony wschodniej i zachodniej posiadają elementy dekoracyjne, a wyróżniającym się jest budynek Szkoły Muzycznej. Granice placu Krakowskiego wytyczają od wschodu budynek Wydziału Górnictwa i Geologii Politechniki Śląskiej, wybudowany w stylu socrealistycznym, od południa ulica, przy której stoi wielopiętrowy budynek mieszkalny z usługami w parterze bez wyróżniających cech, od zachodu zadrzewiona aleja wzdłuż ulicy Wrocławskiej, a od

Rys. 2. Rynek
Fig. 2. The Market Square

Rys. 3. Plac Piłsudskiego
Fig. 3. The Piłsudski square

Rys. 4. Plac Mickiewicza
Fig. 4. The Mickiewicz Square

północy garażowe zabudowania straży pożarnej. Plac Piastów nie jest otoczony ciągłą zabudową. Jedynie od ulicy Bohaterów Getta Warszawskiego oraz od strony wschodniej wyraźne ograniczenia stanowią pierzeja kamienic oraz wielopiętrowy budynek mieszkalny. Budynki otaczające plac charakteryzują się mieszaniną stylów, tworząc obraz rozproszony, chaotyczny, w pewnych miejscach monotony, bardzo wyrazisty w innych.

O czytelności, wydzieleniu przestrzeni placu decydują także: jego podłoga, elementy małej architektury, dominanty przestrzenne. Charakter wnętrza, a przede wszystkim jego zwartość, zależy od rodzaju otwarć, jakie występują w ścianach otaczających. Rynek gliwicki w całości pokryty jest jednorodną nawierzchnią z płyt betonowych, znajdujące się tu ławki i kwietniki wydzielały mniejsze strefy, a najważniejszymi elementami są dominanta przestrzenna w postaci budynku Ratusza oraz znajdująca się przy niej fontanna Neptuna. Główne otwarcie na ulicę Zwycięstwa, wyprowadzające wzrok daleko poza układ, zapewniające daleką perspektywę, ma charakter kierunkowy, podobnie jak i otwarcia z trzech pozostałych narożników, o mniejszym znaczeniu dla

całości. Na placu Piłsudskiego dominanta, którą jest pomnik Józefa Piłsudskiego, znajduje się we wschodniej części. Teren w obrębie pomnika oraz wokół placu wyłożony jest płytami kamiennymi, środkowy pas placu zajmują rabaty kwiatowe oraz trawnik. Najbardziej charakterystyczny dla placu jest niezwykle atrakcyjny, wieloplanowy widok spod pomnika, w kierunku wschodnim na jedną z głównych osi komunikacyjnych. Główną część placu Mickiewicza (w części północnej) zajmuje wybrukowana posadzka wokół pomnika Adama Mickiewicza, pozostała część placu tworzą alejki wśród terenu zadrzewionego. W obrębie pomnika wydzielone zostały miejsca z ławkami i stolikami do gier. We wschodniej ścianie pojawiło się interesujące, choć niezamierzone, gdyż jako luka po wyburzonej kamienicy, szczelinowe otwarcie na wieżę kościoła Wszystkich Świętych. Plac Krakowski swą obecną formę uzyskał stosunkowo niedawno. Pokryty jest jednorodną posadzką, na której pojawiają

Rys. 5. Plac Krakowski
Fig. 5. The Krakowski Square

Rys. 6. Plac Piastów
Fig. 6. The Piast Square

się elementy podkreślające rozdział na strefy. We wschodniej części znajduje się zadaszona scena, a na zachodniej granicy placu ustawiono trybuny dla widowni. W północnej części wydzielono plac z rampami dla rolek. Wprowadzono również elementy małej architektury, murki, ławki, kwietniki oraz fontannę. Posadzkę placu Piastów tworzy mieszanina różnych nawierzchni. Dominantą przestrzenną jest wielopiętrowy budynek mieszkalny, tworzący wschodnią ścianę placu. Nie ma tu czytelnego zagospodarowania terenu, gdziekolwiek znajdują się rabaty kwiatowe.

„Plac określają budynki tworzące ciągłość wokół przestrzeni. Efekt różnych brył musi ulec ograniczeniu, by dać w efekcie ciągłą powierzchnię. Wiele placów, zależnie od ich formy wydaje się złożonych z różnych *stref*. Ułatwia to równoczesną obecność kilku typów działań, a także daje temu doświadczeniu pewną odmianę”[3]. Wśród omawianych placów jedynie w przypadku Rynku można mówić o ciągłości wokół jego przestrzeni. Słabym punktem placu Piłsudskiego jest jego zachodnia część i widok na zabudowę ogródków działkowych. Do pełnego przymknięcia osi, a zarazem utworzenia odpowiedniego tła dla pomnika, brakuje wypełnienia, przez co plac wydaje się nieskończony. Słusznym posunięciem wydaje się być poszukanie istotnego obiektu użyteczności publicznej, generującego ruch, co pozwoliłoby na pełne wykorzystanie walorów oraz na dowartościowanie placu. Jednorodność obudowy placu Mickiewicza łąmia dwa elementy. Pierwszy to kioski przy ulicy Wieczorka, drugi to luka w pierzei od strony wschodniej. Z jednej strony otwiera się przez nią atrakcyjny widok na wieżę kościoła, z drugiej jednak obramowany jest on ścianami szczytowymi. Strefowanie placu najbardziej widoczne jest na placu Krakowskim, jest tu miejsce na koncerty, na rekreację. Niestety, zaproponowana na nim mała architektura oraz budynek toalet publicznych reprezentują architekturę bardzo niskiego poziomu. Plac Piastów, jak już wspomniano, nie jest otoczony ciągłą zabudową. Dodatkowo nieład podkreślają barakowe zabudowania w północnej części. Dysonansem w zabudowie są również ściany szczytowe kamienic przy ulicy Jagiellońskiej oraz brak pomysłu na zagospodarowanie przestrzeni na rogu ulic Jagiellońskiej i Dworcowej.

„By jakieś miejsce mogło funkcjonować jako wnętrze, musi spełniać formalne wymagania. Napięcie między siłami dośrodkowymi i odśrodkowymi stanowi istotę każdego miejsca”[3]. Rynek gliwicki pełni funkcję przede wszystkim miejsca spotkań, czy też punktu zbiórki. Na atrakcyjność tego miejsca mają wpływ mieszczące się w parterach kamienic lokale gastronomiczne, które latem wystawiają swoje *ogródki*. Jednak nie tylko walory *konsumpcyjne* decydują o użyteczności tego placu. Jego jednorodna w skali a różnorodna w formie obudowa, geometryczny kształt dają poczucie ładu przestrzennego. Odnowione

fronty kamienic stanowią atrakcyjny widok dla osób przebywających na rynku. Rynek gliwicki począwszy od wiosennych miesięcy jest tłumnie odwiedzany przez ludzi pragnących w tym klarownym, przyjemnym otoczeniu spotkać się i przebywać. Plac Piłsudskiego funkcjonuje jako zamknięcie osi widokowej, pewien oddech zielony w mieście, a kilka razy w roku jako miejsce zgromadzeń pod pomnikiem. Do pełnego wykorzystania brakuje tu, jak już wspomniano, przymknięcia od zachodu. Plac Mickiewicza jest miejscem spotkań przede wszystkim starszych ludzi, miejscem odpoczynku, oddechem w gęstej zabudowie miejskiej, z bardzo wartościową zielenią, głównie starodrzewem. Plac Krakowski funkcjonuje jako miejsce koncertów, imprez kulturalnych, festynów, miejsce rekreacji. Jest on atrakcyjny głównie dla młodych użytkowników ze względu na otwarcie, dużą przestrzeń, swobodę. Plac Piastów pełni rolę tylko jako miejsce komunikacyjne, jako że tu znajdują się przystanki autobusowe. O jego charakterze przesądził fakt, iż przecinają go ruchliwe ulice. Nie cieszy się powodzeniem jako miejsce spotkań ze względu na brak zagospodarowania, chaos i nieład. A posiada on swój potencjał w postaci niewykorzystanego terenu, na którym obecnie parkują autobusy, przy którym stoją baraki i kioski, a w głębi znajduje się zaniedbana, ale ciekawa i posiadająca swój charakter zabudowa z ukrytym wśród niej zabytkowym cmentarzem żydowskim.

Przy próbie oceny wartości dało zauważyć się cechy pozytywne i negatywne w różnych proporcjach. W celu podniesienia jakości tego szczególnego środowiska zurbanizowanego należałoby wyeliminować cechy negatywne lub przynajmniej je zminimalizować, a wypuklić te pozytywne. Wydaje się, że podstawą działań korekcyjnych powinno być określenie wiodącej roli poszczególnych placów, zaobserwowanej *specjalizacji*, wykonanie szczegółowej waloryzacji z ujawnieniem potencjału dziedzictwa z jednej strony i miejsc konfliktów funkcjonalnych i przestrzennych z drugiej, opracowanie koncepcji korekt oraz ich promocja, a także poszukiwanie środków materialnych i organizacyjnych dla ich realizacji.

Fot. 1. Plac Krakowski

Fot. 2. Rynek

Fot. 3. Plac Piłsudskiego

Fot. 4. Plac Mickiewicza

Fot. 5. Plac Piastów

Literatura

1. Wróbel T.: Zarys historii budowy miast. Ossolineum, Wrocław 1971.
2. Wejchert K.: Elementy kompozycji urbanistycznej. „Arkady”, Warszawa 1984.
3. Norberg – Schulz C.: Bycie, przestrzeń i architektura. Murator, Warszawa 2000.